

Feminizm

Alm. Feminismus. – Ar. hareket difâ' 'an hıuqûq al-mar'a. – Fr. féminisme – İng. feminism. İsp. feminismo. – Rus. feminizm. – Çince nüxing zhuyi 女性主义

I. Feminizm tüm insanlara zarar veren patriyarkal cinsiyet ilişkilerini ve özellikle kadın hayatlarını biçimlendiren baskıcı ve sömürücü toplumsal güçleri anlamak ve değiştirmek isteyen bir tartışmalar, eleştirel bilgiler, sosyal mücadeleler ve özgürleşimci hareketler bütünü olarak tanımlanabilir. Feminizm teori ve sosyal hareket olarak kadınların feodal ev düzeninden bağımsızlaşmalarına müsaade eden üretimdeki değişimler sayesinde mümkün oldu. Bir yandan küresel kapitalizmin gelişmesi ve yeniden üretilmesi için kadınları çeşitli biçimlerde ve sıkça gaddarca ezen patriyarkal yapı temel bir önem taşımaktayken; öte yandan kapitalist iş organizasyonu kadınları da tanınan sosyal hareketlilik ve modern devletin eşitlik vaadi, feminist bilincin, isyanın ve reformların gelişmesini mümkün kılıyor. Hiç kuşkusuz feminist mücadele pek çok kadının yaşamında çok büyük iyileştirmelere neden oldu. Feminizm, onun bilgisi ve hareketi liberal demokrasinin ve devlet sosyalizminin çelişkili söylemleriyle birlikte ortaya çıktığından feminizmin kimin adına konuştuğu, kimi güçlendirdiği ve amaçlarının ne olduğu hâlâ tartışılıyor. Başka bir deyişle, feminizm ne yekpare bir bilgidir ne de böyle bir duruşu vardır. Ama yine de çoğunlukla sadece çok az kadının çıkarı için konuşan, Batı Avrupâda ve

ABD'de ortaya çıkan ve en çok orada yaygınlaşan söylemler, genellikle tüm kadınlar adına konuşma iddiası ile ortaya çıktılar. 'Liberal' feminizm 'çok gelişmiş' dünyada feminizmin baskın sesi oldu; ama muhafazakâr sağcılar tarafından sürekli kuşatılmış durumdaydı ve aynı zamanda da toplumsal ilerleme için çalışan başka vatandaşlık hakları [için], ulusal ve uluslararası devrimci mücadele veren hareketlerdeki kadınlar tarafından da reddediliyordu. Üçte-İki-Dünyâdan [1. Dünya denilen Batı ve ABD dışındaki ülkeler kastediliyor ç.n.] ve Doğu Avrupâdan kadınlar, işçiler, siyahlar ve lezbiyenler 21. yüzyılın eşiğinde, liberal reformların mirası zaman zaman işlerine yaramış olsa da ve kendi taleplerini bunların üzerine geliştirmiş olsalar da liberal feminizmin pek çok koyutunu ve politik taleplerini sorguluyorlar(dı).

1. Feminizmin tarihi çoğunlukla birinci ve ikinci kadın hareketi kavramları ile anlatılır; 1990'lı yıllarda gelişmiş endüstri sektörlerindeki eğitilmiş orta sınıf kadınlar dışındaki kadınların öncülük ettiği olası bir üçüncü hareketten bahsediliyordu. Bu tarih yazımı zamansal ve mekânsal sınırlamaları nedeniyle tartışmalıdır. Bu tarih yazımı feminizmi sadece yeni bir gelişme olarak anlıyor ve dönemselleştirmesinde de sadece Avrupa ve ABD'deki süreçleri takip ediyor. Batı dışındaki feminist mücadele ve kadın mücadelesi dışarda kalıyor. Aslında kadınlar bireysel ve kolektif mücadelelerle yüzyıllardır tüm dünyada ezilmeye karşı direniyorlar. Ancak kadınların kadınlar olarak ortak çıkarlarına ve baskıcı ve sömürücü patriyarkal yapılara karşı direniş dayanan, örgütlü sosyal bir

hareket oluşturması olgusu büyük oranda modern zamanların bir ürünüdür.

1.1 Geleneksel feodal toplumsal yapılardan daha demokratiklerine geçişlere farklı biçimlerde genellikle kadınların kadınlar olarak harekete geçmesi ve kadın ya da feminist bilincin gelişmesi eşlik etmiştir. Feodal yapıların çöküşünün kırsaldan kitlesel kaçışla bağlantılı olduğu yerlerde kadınların kolektif mücadeleleri şehirlerde olmuştur. Bu durumlarda bazen yeni şehirli bir orta sınıfın reform çabaları, bazen de işçi sınıfındaki ayaklanmalar ve sendikal mücadeleler feminist örgülenmenin nedeni olmuştur. Bazı toplumsal formasyonlarda ilk aktif kadın hareketi kadınların ulusal ya da devrimci hareketlere katılması ya da sömürgecilik karşıtı direnişin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır.

Pek çok durumda kadınların kolektif mücadelesi özellikle feminist görülüyordu. Modernitenin eşitsiz gelişimi nedeniyle kadınların örgütlü mücadelesi öncelikle 20. yüzyıldaki köylü ayaklanmaları ile ortaya çıktı (mesela Telanganadaki halk ayaklanması sırasında kadınların çabasına bakılabilir). Kadınların ortak çıkarlarını destekleyen ama illa da feminist etiketi olmayan örgütlü kadın mücadelelerine şu örnekler verilebilir: 20. yüzyılın başında Çin'de 4 Mayıs Hareketi, daha iyi çalışma koşulları için çalışan işçi mücadelelerindeki karmaşık ittifaklardan ortaya çıkan kadının seçme ve seçilme hakkı kampanyaları (özellikle Peru'da, Brezilya'da, Şili'de ve Filipinler'de) ve kadınların kolonyal egemenliğe karşı

verdikleri örgütlü direnişin çok çeşitli biçimleri – örneğin Alman egemenliğine karşı gerçekleşen direniş savaşı (1904/05) esnasında Herero kadınlarının doğurma grevi ya da 20. yüzyılın ortasında Namıbyalı kadınların pasaport yasasını (ki bu yasaya göre siyahlar ve renkli derililer pasaportlarını her zaman yanlarında taşımalydılar) kolektif olarak çığnemeleri.

1.2 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında birçok endüstrileşmiş bölgede feminizmin ağırlık konularından biri sosyal eşitsizliklere karşı mücadele idi. Eşitliğin var olan ilişkiler içinde bu şekilde öne çıkarılması kadınların seçme ve seçilme hakkı kampanyalarına özgüydü ve liberal Avro-Amerikan feminizmin modern ulus devletine bağlılığının bir göstergesiydi. Feminizm bu açıdan bir 18. yüzyıl Avrupa Aydınlanması ideallerinin ve özellikle de Mary **Wollstonecraft**'ın 1792'de yayımladığı *Vindication of the Rights of Women*'da ifadesini bulduğu gibi Fransız Devrimi'nin amaçlarının bir çocuğudur. Devrimden sonra kadınlar ve erkekler için aynı haklar ve özgürlükler talepleri –evlilikte kişilik hakları, boşanma hakkı, seçme ve seçilme hakkı, mal edinme ve eğitim hakkı– yok sayıldı ama yine de tüm 19. ve 20. yüzyıl boyunca endüstri toplumlarında tekrar ortaya çıktı. Sömürgeciliğin yükselmesi ile birlikte Wollstonecraft'ın idealleri ulusal sınırların ötesine taşındı ve Latin Amerika, Çin, Filipinler, Sri Lanka, Japonya, ABD ve Batı Avrupadaki liberal feminist reformcular tarafından alımlandı ve ilerletildi.

19. yüzyılın ve erken 20. yüzyılın liberal feminizmi özellikle ev işleri, kadınların anne olarak özel durumları, kadınların genel yasal statüsü ve özel alan kamusal alan ilişkisini yeniden düşünme gerekliliğine dair konularla uğraşmıştır. Kadınlar kadınların iş koşullarının iyileştirilmesi, yasal koruma ve kadınların mülk edinme ve eğitim hakkı için mücadeleyi örgütlemişlerdir. Bu mücadeleler sendikal örgütlenme ve köleliğin ortadan kaldırılması mücadeleleri ile paralel yürüyor ve ama aynı zamanda onlarla da bir rekabet içinde bulunuyordu.

Liberal feminizm miras olarak hem kadınların yaşamlarında ciddi iyileştirmeler hem politik reformlara bakış açısının sınırlılığını bırakmıştır. Elde edilen başarıların kadınların kadınlar olarak örgütlenmesinin bir sonucu olması başlı başına dikkate değer tarihsel bir öneme sahiptir. Bununla birlikte 20. yüzyılın başlarında liberal feminizmin Avrupada ve ABD'deki politik amaçlarının seçme seçilme hakkı mücadelesine sıkıştırılması, orta sınıf beyaz feministlerin liderlik taleplerini ve kendi çıkarlarını kabul ettirdiğinin kanıtıdır.

1.3 Politik söylem olarak feminizm endüstriyel kapitalizme geçişin neden olduğu krizlerin ve onların aşılmasının bir ürünü olduğundan, sonrasındaki tarihi de kapitalizmin ilerleyen dönemlerine eşlik eden çelişkiler ve yapısal uyumlar tarafından belirlenmiştir. 20. yüzyılın ortasında çeşitli toplumsal alanlarda ve ulusal sınırların ötesinde tespit edilebilen feminist eylemlerin artması,

geç kapitalizme geçişle hemen hemen aynı zamana denk gelir. Birçok durumda bu eylemler sömürgecilik ve ırkçılık karşıtı mücadelelerdeki kadınların, bazen de sol parti ve örgütlerdeki kadınların harekete geçirilmesini kapsıyordu. Devrimci ve ulusal kurtuluş hareketleri (örneğin Çin'de, Vietnam'da, Küba'da, Nikaragua'da) kadınlara kamusal mevkilere gelme olanağı sağlamıştır – ancak her zaman emperyalizm ve kapitalizmin iç içe geçmiş patriyarkal yapılarına dair açıkça eleştirileri ifade etme fırsatı vermeden. Pek çok ülkede sol içinde işte bu inatçı yapılarla karşılaşan kadınlar bağımsız kadın grupları kurmak üzere onlardan ayrılmışlardır. Bazı durumlarda ekonomik kriz ve baskıcı politik rejimlerin baskısı (örneğin Çin'de, Filipinler'de) nedeniyle aşağıdan yukarıya kadın mücadeleleri örgütlenmiştir.

Sovyetler Birliği'nde feminizm devrimci sınıf mücadelesine rağmen devrimci kalkışmadan sonra ortaya çıkan Stalinist devlet aygıtıyla tekrar güçlenen patriyarkal sosyal yapıların inatçılığının olumsuz etkisinde kalmıştır. 1989 yılına kadar bağımsız bir Rus kadın hareketi yoktu. 1917 Devrimi'nden önce kadınların seçme ve seçilme hakkı ve eğitim reformu için bazı kampanyalar vardı ama bunlar şehir merkezlerindeki ayrıcalıklı sınıflarla sınırlı kaldı. Bolşeviklerin yönetimi ele geçirmesiyle birlikte kadınların politik eğitiminden sorumlu bir "kadın dairesi" kuruldu ancak Stalin yönetiminde tekrar kaldırıldı. Perestroyka kadınlar tarafından ve kadınlar için daha geniş bir örgütlenmenin olanaklarını yarattı. Diğer komünist Doğu Avrupada da yaşam gerçi

biçimsel eşitlik ve özgürleşim tarafından belirleniyordu ama yine de kadınların evde ve işyerinde eşit olmamasına neden olan eril hâkimiyet mekanizması varlığını korumuştur. 1989 çöküşünden sonra Doğu Avrupa ülkelerinin çoğunda kadınların ayrımcılığa uğraması devam etti ve patriyarkal egemenlik yerinde kaldı. Kadın örgütleri ve feminist söylem çok nadir, hatta hiç yok denilebilir; politik temsilde de kadınlar pek yok.

“Çok gelişmiş” ülkeler ve eski Sovyet egemenliği altındaki alanlar dışında kadın örgütlerinin ve feminist bilginin çok geniş bir yelpazesi bulunuyor: ulusal hareketler ya da feminist etiketini kullanmaktan kaçınan ve sıklıkla her yerde ortaya çıkan devlet dışı örgütlerle (NGO) bağlantılı olan küçük, yerel konulara odaklanmış gruplar. Avrupa ve ABD dışında feminizm, eski emperyal düzenin çökmesi ve ulusal hareketlerin ortaya çıkması karşısında, neredeyse istisnasız olarak, karmaşık bir ilişki içinde girmiştir: sömürgecilik karşıtı eylemlerin bir parçası olarak, modernleşme ve reform süreçlerinde, ama aynı zamanda geleneği yeniden diriltme çabaları çerçevesinde de. Seçme seçilme hakkının tanınması bazı durumlarda kadınların sağcılar seçeceği umularak “yukarıdan” bir devlet politikası sonucu olmuştur (Ekvator, Brezilya, Uruguay, Küba, Şili, Peru, Meksika, Kolombiya). Farklı biçimlerde de olsa genel olarak tüm üçte-iki dünyada feminizm parasal avantaj sahibi ya da kadın sömürsünün örgütlü ajanı (mesela devlet tarafından desteklenen fuhuş ya da uluslararası finans örgütleri ile iş yapma formunda) olarak devletin rolüyle karşı karşıya kalmıştır.

2. Feminizmin ileri endüstrileşmiş merkezlerde 1968'den sonra hızla yaptığı atağı, kadın emeğinin örgütlenmesinde değişiklikler getiren küresel üretimdeki değişimlerden ayrı düşünmek mümkün değildir. ABD'de ve Batı Avrupa'da 60'ların sonuna doğru ve 70'lerin başında feminizmin bazı yeni eğilimleri ayrıştırılabilmeye başlanmıştır. *Mainstream* kadın hakları için kendi liberal feminist mücadele geleneğine uygun olarak devlet çerçevesinde kaldı ve çoğunlukla beyaz eğitilmiş orta sınıf kadınları tarafından başı çekildi. Batı feminizminin bir başka kanadını ise Yeni Sol içinden çıkan “kadın kurtuluş hareketi”, *Women's Liberation Movement (WLM)* temsil ediyordu. Odak noktası daha çok politik-teoretikti; dikkatini her şeyden önce tarihsel olarak çok eskilere dayanan kadınların ezilmesinin kapitalizmde nasıl yeni bir biçim aldığına yoğunlaştırıyor ve radikal toplumsal değişimleri amaçlıyordu. WLM teorik olarak yoğun biçimde ABD'de vatandaşlık hakları ve *Black-Power* hareketlerinin, Birinci Dünya'da öğrenci ve işçi hareketlerinin devrimci çabaları ve Vietnam'da, Çin'de ve Küba'da ki özgürlük mücadeleleri sayesinde yenilenen Marksizm tarafından belirleniyordu. Kadınların ezilmesinin kaynağı olarak patriyarkayı gören analizler, 1970'lerde kendisini sosyalist ve Marksist feminizmden ayrıştırarak bir “Radikal Feminizm”de bir araya geldi. Bu Radikal Feminizm ABD'de başlardaki yapısal analizlerden yavaş yavaş farklılık politikasına yöneldi. Kadın kültürüne yoğunlaşarak ve radikal lezbiyen

ayırıcı kanadın gelişmesiyle daha da ileri götürülen bu değişim, sonradan bir neoliberal Kültür Feminizminin *mainstream* olmasının habercisiydi.

Buna karşın sosyalist ve Marksist feminizm kadınların ezilmesinin modern dünyada kapitalist üretim biçiminin tarihiyle ayrılmaz biçimde iç içe geçmiş olduğunu iddia eder. Bu nedenle de her feminizm değişim talebinin patriyarka ile kapitalizm arasındaki yapısal bağı da hedef alması gerektiğinde ısrar eder. 19. yüzyıldaki başlangıcından beri sosyalist feminizmin gücü kadınların çıkarlarını klasik Marksizme kolayca feda etmemesiydi. Bunun yerine, kadınların toplumsal yeniden üretimdeki rolü ve patriyarkal yapıların kapitalist birikimin pürüzsüz yürümesi için içerici işlevi ve devletin ve bilincin biçimlenmesini kavrayabilmek için belli Marksist kavramlar yeniden düşünüldü. Kadın mücadeleleri ve sınıf mücadelesi arasında temel bir ilişkisellik varsayılıyor olsa da yine de bu mücadelenin kendisini ücretli iş alanı ile sınırlamadığı, kapitalizm bir toplumsal bütün olduğu için aynı zamanda kültürel alanda da mücadele kabul ediliyor.

1990'lı yılların feminizminin bazı yönelimlerini kökleri sağlam biçimde burjuva-liberal hümanizm geleneğinde iken, diğer bazıları liberal hümanizme postmodern sorunsalları aşıladılar ve böylece mesela ampirizme ve bağımsız ve ilintili bir aktör olarak bireye yönelik eleştiriyi geliştirdiler. Ancak tarihsel ve materyalist anlayıştan yola çıkılırsa, kültürün ve kimliğin postmodern yeniden ifadesi ileri kapitalizmdeki

yeni üretim ilişkilerinin zorunlu yanı görünümledirler. Kültürel feminizmin daha çok hümanist versiyonları, patriyarkayı kadınların ezilmesinin nedeni olarak öne çıkarır, dişil ritüelleri kadın alanları [olarak] kutlar ve ayrılcılığa eğilim gösterirken, kültürel feminizmin postmodern çeşitleri kimliğin ve güç ilişkilerinin istikrarsızlığı ve de kültür söylemlerinin stratejik-politik kullanımını merkeze yerleştirirler. Postmodern kültürel feminizm kadın erkek eşitliği için mücadele etmiyor olsa da liberal feminizme ve genel olarak liberalizme yaklaşır [çünkü] tamamen üstyapıdaki değişimlere odaklanır. Sosyalist ve Marksist feminizmden farklı olarak bu feminizm ya kültürel biçimler ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi göz ardı eder ya da kapitalizme üretim ilişkisi olarak eleştiriyi reddeder. Feminizmin bu çeşidi Batılı, özellikle akademisyen feministler arasında oldukça yaygındır. Bunun tersi olarak materyalist, sosyalist ya da Marksist feminizm kültürü toplumsal yaşamın bir bütünü olarak kavramazlar, kültü daha çok toplumsal üretimin alanlardan bir tanesi olarak kavrarlar ve bu nedenle de feminist mücadelenin ve toplumsal değişimin *tek* alanı olarak kavramazlar.

Aynı zamanda bir dizi ulus aşırı feminist ve kadın grupları (örneğin Filipinler'deki **Gabriela**) kültürü siyasal iktisatla bağlantılı alımladılar ve kadınların ulus aşırı holdingler tarafından ucuz işçi olarak sömürülmesi, seks turizmi ya da ithal gelin olarak ve hizmetçi olarak göç pratikleri biçimlerinde uygulanan kadına yönelik şiddete karşı savaş açtılar. Feminizmin

birden fazla 'üçüncü dünya' kanadı vardır çünkü kadınların farklı yaşam koşullarına cevap olarak ortaya çıkmışlardır; ancak sosyalizm ve demokrasi kadınların örgütlü mücadelesi için önemli katalizatörler olarak kalmışlardır. Bazen feministlerin talepleri değişim için çalışan başka kadınların çıkarlarıyla çatışma içine düşmüştür. Çoğunlukla söz konusu olan şey kültüreldir –özellikle de cinsellik ve dinsel gelenekler gibi konular– ama aynı zamanda kadınları birbirlerinden ayıran ulusal, etnik, ırksal farklılıkların nasıl anlaşıldıkları ve değiştirilebileceklerine ilişkindir.

Bir yandan feminist tartışmalar kadın sömürüsü ve ezilmesinin nasıl anlaşılması ve nasıl değiştirilmesi gerektiği çerçevesinde dolanırken, farklı politik anlayıştaki ve farklı toplumsal kökenli feministler, özellikle kadınların var olma ve rahat yaşamasına dair yaşamsal önemi olan bir dizi konuda değişimler üzerine çalıştılar: Sağlık ve refah, yeniden üretim hakları, adil ve eşit iş koşullarına ulaşma, eğitim, dünyada tecavüze uğramadan, şiddete ya da ezilmenin başka biçimlerine maruz kalmadan (cinsel taciz, porno, klitoris sünneti vb.) tehlikesizce dolaşma özgürlüğü [gibi].

Feminizm kapitalizmin ve modern devletin dayandığı kamusal ve özel alan ayrımını eleştirir ve bu sayede –örneğin ev emeği, ev içi şiddet, evlilikte tecavüz, ensest gibi– uzun süre özel olan perdesi altında gizlenen pratikleri kamusal tartışmaya taşır. Feminizm aynı zamanda, ücretli iş, eğitim ve mesleklerin kamusal alanlarındaki cinsellik politikasını feminist reformlara ve eleştiriye açmıştır.

Özel ve kamusal arasındaki bu egemen ayrıma karşı mücadelenin önemli bir yönü, cinsel şiddetin ötesine giden bir cinsellik ve cinsiyet politikasının gelişmesinde yatar. Burada söz konusu olan eşcinselliği bilgi, pratikler ve politik kurum bütünü olarak görünür kılmaktır da. Cinsellik ve cinsel politikaya dair eylemlere dair araştırmalar sadece feminist cenahta yapılmazken, *gender* yani toplumsal cinsiyet ve cinsellik arasındaki tarihsel ilişki tam anlamıyla feminist bir sorunsaldır. Lezbiyen ya da eşcinsel çalışmalar veya *queer theory* tarafından ortaya konulan eleştirel araştırmalar cinselliği tarihsel söylemlerden oluşan bir set ve güç rejimi olarak kavrarlar. Bu eleştiri cinselliğin tarihsel biçimlenişini hiyerarşikleştirilmiş heteroseksüel-normatif cinsiyet sistemleri olarak analiz eder. Cinselliğin egemen hetero-normatif örgütlenme biçimi, erkekçe/erkeksiliği ve kadınca/kadınsılığı doğal olarak karşı kategoriler olarak anlayan ve bunun yanında sistem erkekçe/erkeksi kimliklere ve atıflara daha fazla değer ve kaynak hakkı tanıyan bir cinsiyet farklılığı ideolojisine dayanır. Cinsellik üzerine eleştirel bir çalışmanın önemli bir katkısı heteroseksüelliğin –ki bu bir cinsiyet biçimlenmesi olarak toplum kuramlarında ve özellikle de Marksizmde çoğunlukla görünmezdir– kapitalist üretim ilişkilerinin *common sense*'i tarafından öylesine içselleştirilmiştir ki bunun ideolojisi hemen hemen herkesi etkisi altına almıştır. Feministler cinselliği, hem heteroseksüel hem de karşı(t) kültürel (lezbiyen, gay, *queer*, bi ve transseksüel) biçimleriyle toplumsal yaşamın yeniden

üretmesinde böylesine önemli bir rol oynadığı için toplumsal çelişkilerin alanı ve politik mücadelelerin hareket noktası olarak görürler: aile içindeki iş bölümünün meşrulaştırılmasında –ya da potansiyel olarak meşruluğunun ortadan kaldırılmasında– , tüketim isteklerinin biçimlenmesinde ve ırk, ulus ve vatandaşlık ideolojilerinde.

Feminizm tüm yerkürede bir mücadele kavramı ve mücadeleciler bir politik hareket olarak varlığını sürdürmektedir ve toplumsal değişim için gerekli eleştirel bilgi sunmaktadır. Feminizmin tarihindeki ve teorisindeki sınırlılıklar ve çelişkilere rağmen dünya çapında kadınların durumu, kadınların yaşamına sızan baskıcı ve sömürücü yapıları kırarak eleştirel bilincin acil olan biçimlerinin arayışındadır. Kadına yönelik şiddet ekonomi, politika ve toplumsal ideolojik pratikler içerisinde devam ederse –ki buna kadınların toplumsal olarak gerekli emeğin en büyük bölümünü sağladıkları ve yine de kapitalizmin en ucuz emek kaynağı olarak kaldıkları temel olgusu da dahildir–, o zaman dünya çapında kadınların yaşamlarını sınırlandıran şiddet yapılarını ortadan kaldırmak için kadınların zorluklarını ve ihtiyaçlarını dile getirecek ve kolektif eylemleri harekete geçirecek bir eleştirel bilinç her zaman olduğundan çok daha acildir.

Kaynakça:

M. J. **Alexander**, C. T. **Mohanty** (Ed.), *Feminist Genealogies, Colonial Legacies, Democratic Futures*, New York 1997; S.E. **Alvarez**, *Engendering Democracy in Brazil: Woman's Movement in Transition*

Politics, Princeton/ NJ 1991; G. **Alvarez**, C. **Moraga** (Ed.), *This Bridge Called My Back: Writings of Radical Women of Color*, New York 1983; T. **Arnott**, J. **Mathai**, *Race, Gender and Work*, Boston 1991; H. **Ashfar**, *Women and Politics in the Third World*, New York 1996; M. **Barrett**, *Das unterstellte Geschlecht. Umrisse eines materialistischen Feminismus* (İng.. 1980), 2.A., Hamburg-Berlin 1990; A. **Basu** (ed.), *The Challenge of Local Feminisms: Women's Movement in Global Perspective*, Boulder/CO 1995; R. **Blumberg** u.a. (ed.), *Engendering Wealth and Well-Being: Empowerment for Global Change*, Boulder/CO 1995; C. **Bunch**, *Paying the Price: Women and the Politics of International Economic Strategy*, London 1995; J. **Butler**, *Das Unbehagen der Geschlechter* (İng. 1990), Frankfurt/M 1991; S. **De Beauvoir**, *Das andere Geschlecht* (Fr. 1949), Reinbek 1968; E. **Dorkenoo**, *Cutting the Rose: Female Genital Mutilation*, London 1994; A. **Echols**, *Daring to Be Bad: Radical Feminism in America 1967-1975*, Minneapolis 1989; A. **Fuenter**, B. **Ehrenreich**, *Women in the Global Factory*, Boston 1983; N. **Funk**, M. **Mueller** (ed.), *Gender Politics and Post-Communism*, New York 1993; L. **German**, *Sex, Class, and Socialism*, London 1989; I. **Grewal**, C. **Kaplan** (ed.), *Scattered Hegemonies: Postmodernity and Transnational Feminist Practices*, Minneapolis 1994; R. **Hennessy**, *Materialist Feminism and the Politics of Discourse*, New York 1993; R. **Hennessy** / C. **Ingraham** (ed.), *Materialist Feminism: A Reader in Class, Difference, and Women's Lives*, New York 1997; B.

Hooks, *Feminist Theory: From Margin to Center*, Boston 1984; dies., *Ain't I A Woman?: Black Women and Feminism*, Boston 1981; M. **Mumm** (ed.), *Modern Feminisms*, New York 1992; J. **Jacquette**, *The Women's Movement in Latin America: Feminism and the Transition to Democracy*, Boston 1989; S. **James**, A. P. A. **Busia** (ed.), *Theorizing Black Feminism: The Visionary Pragmatics of Black Women*, New York 1993; A. A. **Jardine**, *Gynesis: Configurations of Woman and Modernity*, Ithaca 1985; K. **Jayawardena**, *Feminism and Nationalism in the Third World*, London 1986; E. **Jelin** (ed.), *Women and Social Change in Latin America*, London 1990; G. **Joseph**, *Common Differences: Conflicts on Black and White Feminist Perspectives*, Boston 1987; D. **Landry**, G. **Macleán**, *Materialist Feminisms*, Cambridge 1993; T. **Lovell**, *British Feminist Thought: A Reader*, Oxford 1990; M. **Mies**, *Patriarchat und Kapital. Frauen in der internationalen Arbeitsteilung* (1986), 5. A., Zürich 1996; A. **Miles**, *Integrative Feminisms*, New York 1997; S. **Mitter**, *Dignity and Daily Bread: New Forms of Organizing among Poor Women in the Third World and the First*, New York 1994; H. **Moghiss**, *Populism and Feminism in Iran*, New York 1994; C. T. **Mohanty**, A. **Russo**, L. **Torres** (ed.), *Third World Women and the Politics of Feminism*, Bloomington 1991; T. **Moi**, *French Feminist Thought: A Reader*, Oxford 1987; L. J. **Nicholson** (ed.), *Feminism/Postmodernism*, New York 1989; T. **Renne** (ed.), *Ana's Land: Sisterhood in Eastern Europe*, Boulder/CO 1989; L. **Robinson**, R.

Bishop, *Night Market: Sexual Cultures and the Thai Economic Miracle*, New York 1997; S. **Rowbotham**, *Women in Movement: Feminism and Social Action*, New York 1992; L. **Sargent** (ed.), *Frauen und Revolution*, Berlin/W 1983; G. C. **Spivak**, *In Other Worlds: Essays in Cultural Politics*, New York 1987; M. **Thompson**, *Women of El Salvador: The Price of Freedom*, London 1986; T. M. **Trinh**, *Woman, Native, Other: Writing Postcoloniality and Feminism*, Bloomington 1989; C. S. **Vance** (ed.), *Pleasure and Danger: Exploring Female Sexuality*, Boston 1984; C. **Weedon**, *Wissen und Erfahrung. Feministische Praxis und poststrukturalistische Theorie* (1987), 2. A., Bern 1991; M. **Yamani**, *Feminism and Islam*, New York 1996.

Rosemary Hennesy

(*Almancaya çeviren Frigga Haug*)

II. Feminizm (mesela Patriyarka gibi) Federal Almanya'da 1960'ların sonunda kıskırtmak için tekrar canlandırılan, ya da cinsiyetçilik gibi Amerikan İngilizcesinden devralınmış olan rahatsız edici kavramlardır. Cinsiyet ilişkileriyle eleştirel hesaplaşma olarak Yeni Kadın Hareketi'nin politikasına işaret eder. Genç kadınların annelerinden daha iyi eğitim almalarına rağmen "erkek kardeşleri ile/gibi" eşit şansa ve yaşam koşullarına sahip olmamaları, alışılmış kadınlık konseptlerinin ve iş bölümünün onları sınırlaması ve ilişkilerin onların çabası olmadan kolay değişmeyeceği, genç kadın kuşaklarını kolektif eylemlere mobilize eden temel bir deneyim ve bilgi haline geldi. Bir çeşit düstur olarak şöyle

formüle edildi: Feminizm teori, kadın hareketi ise praksistir.

Feminizm her şeyden önce patriyarkal ya da erkek-hegemonyal yapıların ortadan kaldırılmasını amaçlamayan sosyalist ve “burjuva” aile ve “kadın” politikası ile eleştirel bir ilişki içinde, erkek egemenliğine ve kadınların ezilmesine karşı bir mücadele kavramıydı.

1. Popüler Almanca sözlükler bu sözcüğü 1970'lere kadar sadece biyolojik anlamda “hayvanlarda ya da erkeklerde dişi özelliklerin ortaya çıkması –dişi varlık–” olarak biliyorlardı. (aktaran Luise **Pusch** 1983, 10). Feminizmin politik anlamı, cinsiyetler arası ilişkileri vizyoner toplumsal bir bağlama oturtan erken sosyalist Charles **Fourier**'ye dayanır. Birinci kadın hareketinin angaje bir yazarı olan Hedwig **Dohm** 1912 yılında hareketin karşıtlarına tepki olarak *Die Antifeministen* (Antifeministler) başlıklı tartışma metnini yayımladı. Onun zamanında erkek ve kadın arasında eşitlik talepleri radikal taleplerdi. 1970'lerden bu yana ise feminist talepler bununla kalmayıp kadın ve erkek arasındaki eşitliğin ötesine gönderme yapıyor ve kadınlardan yana açık tavır alarak “değerlerin yeniden değerlendirilmesini” [Umwertung der Werte] ve toplumun dönüştürülmesini amaçlıyor. Feministler kendi kadın ve erkek tahayyüllerini tanımlıyorlar ve kendilerine güvenli bir biçimde her türlü ekonomik ve psikolojik bağımlılıktan kurtulmanın olanakları üzerine düşünüyorlar.

Yeni kadın hareketi için karakteristik olan şey öncelikle yerleşik partilerin ve kadın örgütlerinin yanı sıra ve

onlar dışında bağımsız organize olmalarıydı. Çıkış noktaları kadınların şu sloganla vurgulanan kişisel ve özel olarak görülen deneyimleridir: “Özel olan politiktir” (Alice **Schwarzer** 1981). Feminist perspektif kadınların politikadan ve kamusal alandan dışlanma deneyimlerinin yanı sıra Paragraf 218'e [Federal Almanya'da kürtajı cezalandıran yasa maddesi] ve kadınlara yönelik kişisel ve yapısal şiddete karşı verilen politik mücadeleyle de bağlantılıdır. Kadın sığınma evi hareketi ve daha sonra kadın projeleri hareketi, kadınlar için koruma ve özgür alanlar yaratmayı resmi sosyal hizmete karşı bir pozisyon olarak savundular. Ev işlerine ücret ödenmesi, kalifiye işlerin kadroların yarısının kadınlara ayrılması (kota politikası) ve temel sosyal güvence talepleri ile alışıldık aile politikasından ayrılan bir kadın politikasının yerleşmesini sağlayan, kısmen politik olarak son derece tartışmalı görüşler formüle edildi. İçeride dönük olarak da gruplarda ve projelerde liderlik olmadan kolektif karar alma yapılarını hayata geçirme pratikleri ile yeni bir davranış [biçimi] denendi. Bu anarşist örgütlenme prensipleri kişisel gelişme için yeni olanaklar açtı ama aynı zamanda başka bir çatışma alanı da; örneğin medya deneyimli feminist bir gazeteci olan Alice **Schwarzer** (*Emma* dergisinin editörü) gibi bazı kadınların karizmatik olarak boş kalan liderlik [koltuğuna] oturması gibi. 1970'lerin sonundan itibaren feminist düşünce kültür (edebiyat, müzik, film) ve bilimin hemen hemen tüm alanlarına girmiştir. Çok sayıda küçük, kendini ifade yetisine sahip olan ve ademi merkezizetçi

gruplar gevşek bir ağ üzerinden kadınların kültürel, politik ve bilimsel bir altyapının kurulmasına katkıda bulundular. *Courage* (1976-1984), *Emma* (1977'den beri), *Beiträge zur Feministischen Theorie und Praxis* (1979'dan beri), *Feministische Studien* (1982'den beri), *Das Argument*'in otonom kadın redaksiyonu (1982'den beri) vd. gibi çok sayıda yayınevi ve dergide kendi ifadelerini ve böylece kendi forumlarını buldular.

Feminist hareketin başlangıcını yürüyüşler ve medyada yankı uyandıran yaratıcı kamusal aksiyonlar belirlerken, 80'li yıllarda çeşitli konferanslar, edebiyat ürünleri, dernek kuruluşları ve “kapalı mekânlarda projeler” onların yerini aldı. Ancak bu aşamada –kurumsallaşma ve otonomi tartışmaları eşliğinde– FAC'deki (Federal Almanya Cumhuriyeti'ndeki) üniversitelerde kadın araştırmaları ve kadın çalışmaları için kadrolar açıldı ve feministlerle resmi kurum kadınları arasında işbirlikleri oldu ki buna kendini profesyonelleştiren kadın politikasının da katkısı olduğu söylenebilir.

Bir yandan kadınlar ve erkekler için eşit ücret verilmesini sağlamak için iş mahkemelerindeki davalarda ve kadınların işsizlikten daha çok etkilenmesinde görüldüğü gibi kadın ve erkeklerin reel yaşamlarındaki farklılıklar var olmaya devam ederken, bu politika kadınları destekleme yönetmelikleri ve eğitimde, işe yerleştirmede ve politik kadrolarda kota talepleri ile kamuda bir duyarlılık yaratabiliyordu. Formel olarak eşitlik ve devam eden eşitsizlik tarzındaki bu tür çelişkiler konfigürerde (birbirleriyle çatışan/anlaşmayan) kadın gruplarını da politik olarak bir araya getiriyor. “Yeşiller”

Partisi yeni kadın hareketinin taleplerini programına aldı, 1984-85 yıllarında Bundestag'da (Alman Parlamentosu) grup yönetimi (Fraktionsvorstand) tamamen kadınlardan oluşuyordu. Böylece kadınların sosyal hareketi yerleşik politik kurumlara girdi ancak kurumların dışındaki [kurumlar ve parlamento dışı] ana hareket zayıfladı (Frigga **Haug** 1996). Özünde feminist hareket kültür devrimcisi olarak kaldı, politikada ve ekonomideki erkek egemen güç pek de değişmedi. Pek çok kadın için yaşam koşulları yükselen işsizlik ve kapitalist pazar ekonomisinin yayılması nedeniyle keskin biçimde kötüleşmiş olmasına rağmen 1980'lerin sonundan beri kadın hareketi ve feminizm ortadan kayboluyor. Sistemi temelden değiştiren politikalar artık pek ortaya atılmıyor, çünkü kadın politikası onu cendere içine sokan koşullar bağlamında var olma mücadelesi veriyor. Dayatılmış sorumluluklar kafesinden feminist kurtuluş, ülke ve kültüre göre büyük farklılıklar gösterse de, dünya çapındaki bir bağlam içinde bulunuyor (Ilse **Lenz**/ Andrea **Germer** 1996).

Feminizm Anglosakson dil kullanımında oldukça geniş çaplı kabul görmüş gibiyken, Alman dil kullanımında sık sık ve 1990'lardan sonra tekrar giderek değersizleştirilerek kullanılıyor ve kadınların erkek düşmanı olduğu ayrılıkçı bir duruşla ilişkilendiriliyor. Bu kuşkucu yaklaşım 1990'da iki Alman devletinin birleşmesi ile daha da güçlendi. DDR'de (Doğu Almanya) eşitlik gerçekleşmiş kabul ediliyordu; bu nedenle Batı Almanyalı feministlerin kadınlara yönelik ayrımcılığa ve sosyal eşitsizliklere

yöneltilikleri eleştiri anlayışsızlıkla karşılanıyordu. Özetle denilebilir ki feministçe düşünme egemen ideolojiye karşıt ve çelişkiler içinde düşünmek demektir. Birinci dönemin öne çıkan tartışmaları özgürleşim ve eşitlik sorunu, kurumsallaşma ya da otonomiye yöneliktir ve 90'lı yıllardan beri de eşitlik ve farklılık (Ute **Gerhard** v.d. 1990), postmodernite ve yapıbozum (Judith **Butler** 1990, Ute **Fischer** v.d. 1996) üzerine yoğunlaşmaktadır.

2.Feminist bilim. – Feminist düşüncenin yeni kadın hareketinin teorileştirilmesi olarak karakterize edilmesi 1980'li yıllardan beri artık yeterli görülüyor ama bilime feminist bakış her zaman politiktir de. Feminist düşünce bu arada bilimde ve kültürde kadınların sesi olarak entelektüel bir özgün yaşam geliştirdi ve kültür ve sosyal bilim disiplinlerinin çoğundaki tartışmaları etkileyen pek çok yayın ortaya çıkardı. En eski ve en yaygın eşitsizlik ilişkisi olarak patriyarka başlarda feminist teori oluşumunun merkezi bir kavramıydı. Bu kavramla kadınların sermaye ve erkek egemenliği tarafından çifte ezilmesi eleştirildi (Ursula **Beer** 1987). Erken feminist araştırmalar cinsiyetler arası ilişkileri patriyarkal egemenlik ilişkileri olarak yeniden kurguladılar ancak tarihsel ve toplumsal bağlamlara göre farklılaşan çok çeşitli belirtilerle karşılaştılar (Gerda **Lerner** 1991, Karin **Hausen** 1986, Ute **Gerhard** 1990). Böylece patriyarka kavramının yerini 90'lı yıllarda giderek daha fazla Friedrich Engels tarafından kullanılan kategori olan cinsiyet ilişkisi aldı ki buna karşı Frigga Haug 1993'te daha kapsayıcı

olan üretim ilişkileri kavramına benzer biçimde bu kavramın çoğul kullanımı olan ve cinsiyetlerarası ilişki kavramının darlığını aşan cinsiyet ilişkileri kavramını ortaya attı.

FAC'de sosyal bilimlerdeki ilk feminist kuramsallaştırmalar siyasal iktisadın eleştirisine bağlıydı (Gisela **Brandt**/Johanna **Kootz**/ Gisela **Stepke** 1973; **Haug** 1984) ve toplumsal olarak gerekli olan ev işlerine ve maddi ve psikolojik yeniden üretim işine odaklandılar (Silvia **Kontos**/ Karin **Walser** 1979). Küresel bir egemenlik sistematığında ev işleri kalıcı bir iş olarak dünya çapında bir karşılıklı bağımlılık bağlamına oturtuldu ve öncelikle Rosa Luxemburg tarafından analiz edilen sürekli ilk birikim devamı olarak kavrandı (Bielefeld yaklaşımı: Claudia v. **Werlhof**/Maria **Mies**/Veronika **Bennholdt-Thomsen** 1983). Feminist aile eleştirisi de bilimsel tartışmalarda "ihmal edilen" ev işlerini hedef alır. Ev işleri kadınlara yüklenerek ve sosyalleşme süreçleri üzerinden "kadınsı" bir özellikmiş gibi yansıtılarak neredeyse doğal olarak kadınlara bağlı kalıyor. Feminist görüşe göre aile cinsiyetler arası işbölümünü ve farklı cinsiyet kimliklerini yeniden üretiyor (Helga **Bilden** 1980/1991, Maria **Rerrich** 1988). Aile kadınlar için öncelikle karın doyurma ve kalacak yer edinme karşılığı çalıştıkları, şiddet deneyimlerini ve cinsel istismarı da içeren bir işyeridir. Kalıcılığı ancak henüz doyuma ulaşmamış ütopyik bile denilebilecek güven ve dayanışma isteklerinin ona bağlanması ile açıklanabilir. Ancak kadınların aileye odaklı olması, boşanmaların artmasının

ve yalnız çocuk yetiştirenlerin artmasının da gösterdiği gibi yine de doğal bir an değildir. Bu odaklanma yine de kadınların iş yaşamında ayrımcılığa uğramalarının en önemli etkenidir. Siyaset bilimci kadınların feminist çabaları sonucu sosyal politika ve devlet teorisi alanında formüle edilen eleştiriler (Eva **Kreisky**/ Birgit **Sauer** 1995) ve özellikle kültür bilimsel yayınlar (*Rundbriefe Literaturwissenschaft*) feminist analizlerin alanını kadınların doğrudan karşı karşıya kaldıkları alanların çok ötesine taşıdı. Feminizm artık felsefeden teolojiye, tarih, sosyal ve kültür bilimlerinden doğa ve az da olsa mühendislik bilimlerine kadar çok farklı kuramsallaştırmaları kapsamaktadır. Feminist düşüncenin farklı yönelimlerini tasnif etme çabaları örneğin feminizmi insancıl bir feminizm ve cinsiyet odaklı bir feminizm olarak ayırmaktır. “İnsancıl feminizm kadının ezilmesini onun olanaklarının sadece erkeklere kendi kendilerini var etme olanağı sağlayan bir toplum üzerinden sınırlandırılması ve etkilemesi olarak tanımlar. [...] Cinsiyet odaklı feminizm ise kadınların haksızlığı uğramasını kadınların deneyimlerinin şiddet ve bireyselliği önceleyen erkek bir kültür tarafından aşığılanması ve baskılanması olarak tanımlar” (Iris M. **Young** 1989, 38). Böylece insancıl feminizm dışı cinsin bir “üstünlüğünü” ve annelikte zirveyi bulan kültürel bir karşı niteliği vurgular. Feminizmin bu yönelimi kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkları kültürel ve politik olarak gerekli gördüğü ve kadınlar arası farklılıkları da öne çıkardığı için farklılık yaklaşımı olarak tanımlanır (Libreria Delle **Donne Di Milano** 1988).

Başlardaki coşkulu alımlamadan sonra artık onun kültür muhafazakâr işlevi ağır basıyor. Bu tarz tiplere kolayca başka, örneğin liberal feminizm tiplemesi gibi, feminizmler de eklenebilir. Cinsiyetin bir sosyal yapı kategorisi mi (Regina **Becker-Schmidt** 1996) yoksa sosyal kurgu mu (**Butler** 1990, Regine **Gildemeister**/ Angelika **Wetterer** 1992) olduğuna dair feminizm içi teori tartışmaları, politik pozisyon ve stratejiden çok öncelikle kavramlar ve teorik temel duruşlar üzerinden alevleniyor. Bu tartışmalar kendilerince oldukça fazla politik anlam ve önem yüklü olduklarını düşünseler de gündelik politikadan oldukça uzak bilim içi tartışmalardır. Cinsiyeti uygun şekilde kuramsallaştırma bu çabaları aynı zamanda yekpare bir kolektif nesne olarak “kadın”ın var olmaması ve cinsiyet aidiyeti ile sosyal tabaka aidiyeti, etnik aidiyet ve yaşın yanında o kadar karmaşık farklılaştırmaların bağlantılandırılabilirdiği sosyal gerçekliğin bir dışı vuru mudur – hatta bu bağlamda [salt] iki cinsiyet olması bile sorgulanır hale gelmiştir.

Kaynakça:

R. **Becker-Schmidt**, “Probleme einer feministischen Theorie und Empirie in den Sozialwissenschaften”. *Methoden in der Frauenforschung. Symposium an der Freien Universität Berlin vom 30.11. bis 02.12.1983* içinde, yay. Zentraleinrichtung zur Förderung von Frauenstudien und Frauenforschung an der FUB, Frankfurt /M 1984, 224–38; R. Becker-Schmidt, “Einheit . Zweiheit – Vielheit. Identitätslogische Implikationen in feministischen Emanzipationskonzepten”, *Z. f. Frauenforschung*, 14. Yıl, 1996, sayı

1/2 , 5–18 içinde; U. **Beer** (ed.), *Klasse Geschlecht. Feministische Gesellschaftsanalyse und Wissenschaftskritik*. Bielefeld 1987; H. **Bilden**, “Geschlechtsspezifische Sozialisation”, K. Hurrelmann ve D. Ulich (ed.), *Handbuch der Sozialisationsforschung* içinde, Weinheim 1980, 777-812; G. **Brandt**, J. **Kootz**, G. **Stepke**, *Zur Frauenfrage im Kapitalismus*, Frankfurt/M 1973; J. **Butler**, *Das Unbehagen der Geschlechter*, Frankfurt/M 1990; H. **Dohm**, *Die Antifeminismen*, Berlin 1912; U. **Fischer**, M. **Kampshoff**, S. **Keil**, M. **Schmitt** (ed.), *Kategorie Geschlecht. Empirische Analysen und feministische Theorien*, Opladen 1986; U. **Gerhard**, *Patriarchatskritik als Gesellschaftsanalyse. Ein nicht erledigtes Projekt*, yay. Arbeitsgemeinschaft Interdisziplinäre Frauenforschung und –studien, *Feministische Erneuerung von Wissenschaft und Kunst*, Pfaffenweiler 1990; U. **Gerhard** v.d. (ed.), *Differenz und Gleichheit. Menschenrechte haben (k)ein Geschlecht*, Frankfurt/M 1990; R. **Gildemeister**, A. **Wetterer**, „Wie Geschlechter gemacht werden. Die soziale Konstruktion der Zweigeschlechtlichkeit und ihre Reifizierung in der Frauenforschung“, G.-A. Knapp ve A. Wetterer (ed.), *Tradition Brüche. Entwicklungen feministischer Theorie*, Freiburg/Br 1992 içinde, 201-54; C. **Hagemann-White**, *Frauenbewegung und Psychoanalyse*, Frankfurt/M 1982; F. **Haug**, „Marxismus und Frauenpolitik oder: was ist feministischer Marxismus?“, *Jb. F. Sozialökonomie u. Gesellschaftstheorie. Karriere oder Kochtopf? Frauen zwischen Beruf und Familie*, Opladen 1984 içinde, 11-28; F. **Haug**,

„Knabenspiele und Menschheitsarbeit. Geschlechterverhältnisse als Produktionsverhältnisse” aynı zamanda “Replik. Explikation des Roten Fadens”, *Ethik und Sozialwissenschaften*, Paderborn, 4. Yıl, 1993, sayı 2 içinde, 215-24; F. **Haug**, *Frauen-Politiken*, Berlin-Hamburg 1996; K. **Hausen**, “Patriarchat”, *Journal für Geschichte*, 8. Yıl 1986, sayı 5 içinde, 12-21 ve 58; S. **Kontos** ve K. **Walser**, ...weil nur zählt was Geld einbringt. Probleme der Hausfrauenarbeit, Offenbach 1979; E. **Kreisky**, B. **Sauer** (ed.), *Feministische Standpunkte in der Politikwissenschaft. Eine Einführung*, Frankfurt/M 1995; I. **Lenz**, A. **Germer**, *Internationale Frauenbewegungen. Eine Bibliographie*, Opladen 1996; G. Lerner, *Die Entstehung des Patriarchats*, Frankfurt/M 1991; Libreria **Delle Donne Di Milano**, *Wie weibliche Freiheit entsteht. Eine neue politische Praxis*, Berlin/W 1988; L. **Pusch** (ed.) *Feminismus. Inspektion der Herrenkultur. Ein Handbuch*, Frankfurt/M 1983; M.S. **Rerrich**, *Balanceakt Familie. Zwischen alten Leitbildern und neuen Lebensformen*, Freiburg/Br 1988; H. **Schenk**, *Die feministische Herausforderung*, München 1980; A. **Schwarzer**, *So fing es an – 10 Jahre Frauenbewegung*, Köln 1981; C. v. **Werlhof**, M. **Mies**, V. **Bennholdt-Thomsen**, *Frauen, die letzte Kolonie*, Reinbek 1983; I. M. **Young**, “Humanismus, Gynozentrismus und feministische Politik”, E. List, H. Studer (ed.), *Denkverhältnisse. Feminismus und Kritik*, Frankfurt/M 1989 içinde.

Sigrid Metz-Göckel

Çeviri: Yasemin Abi

► Adalet, Aile, Aile İşi/Ev İşi, Anneler, Beden, Cinsel Özgürlük, Cinsellik, Cinsiyet, Cinsiyet İlişkileri, Cinsiyet Sözleşmesi, Cinsiyetçilik, Çifte Baskı, Çifte Militanlık, Doğum Kontrolü, Ekofeminizm, Esnekleşme, Eşitlik, Eşitlik Politikası, Ev İşi, Evkadınlaştırma, Fahışelik, Feminist Etik Tartışması, Feminist Hukuk Eleştirisi, Feminist Teoloji, Fouriercilik, Fransız Devrimi, Geç Kapitalizm, Hafıza Çalışması, Haklar, İşin Kadınlaştırılması, Kadın Çalışmaları, Kadın Emegi, Kadın Emegi Politikası, Kadın Evleri, Kadın Hareketi, Kadın Sorunu, Karşı Kamusalılık, Kendi İşi, Kızkardeşlik, Kota Koyma, Kurtuluş, Lezbiyen Hareketi, Marksizm-Feminizm, Materyalist Feminizm, Özellik, Özel/Kamusal, Özgürleşim, Patriyarka, Postmodernizm, Queer Teori, Seçim Hakkı, Sömürü, Şiddet, Tecavüz, Temel Güvence, Vatandaşlık Hakları, Yeniden Üretim, Yoksulluğun Kadınlaştırılması

► Ausbeutung, Befreiung, Bürgerrechte, Doppelbelastung,

doppelte Militanz, Eigenarbeit, Emanzipation, Erinnerungsarbeit, Familie, Familienarbeit/Hausarbeit, Feminisierung der Arbeit, Feminisierung der Armut, feministische Ethikdiskussion, feministische Rechtskritik, feministische Theologie, Flexibilisierung, Fourierismus, Französische Revolution, Frauenarbeit, Frauenarbeitspolitik, Frauenbewegung, Frauenemanzipation, Frauenformen, Frauenfrage, Frauenhäuser, Frauenstudien, Geburtenkontrolle, Gegenöffentlichkeit, Gerechtigkeit, Geschlecht, Geschlechterverhältnisse, Geschlechtervertrag, Gewalt, Gleichheit, Gleichstellungspolitik, Grundsicherung, Hausarbeit, Hausfrauisierung, Körper, Lesbenbewegung, Marxismus-Feminismus, materialistischer Feminismus, Mütter, Ökofeminismus, Patriarchat, Postmoderne, privat/öffentlich, Privatheit, Prostitution, Queer-Theorie, Quotierung, Rechte, Reproduktionsarbeit, reproduktive Rechte, Sexismus, Sexualität, sexuelle Befreiung, Sisterhood, Spätkapitalismus, Vergewaltigung, Wahlrecht